Nybro kommuns
kulturmiljöprogram

GUNNABO

Kristvalla socken

Länsstyrelsen
Kalmar län

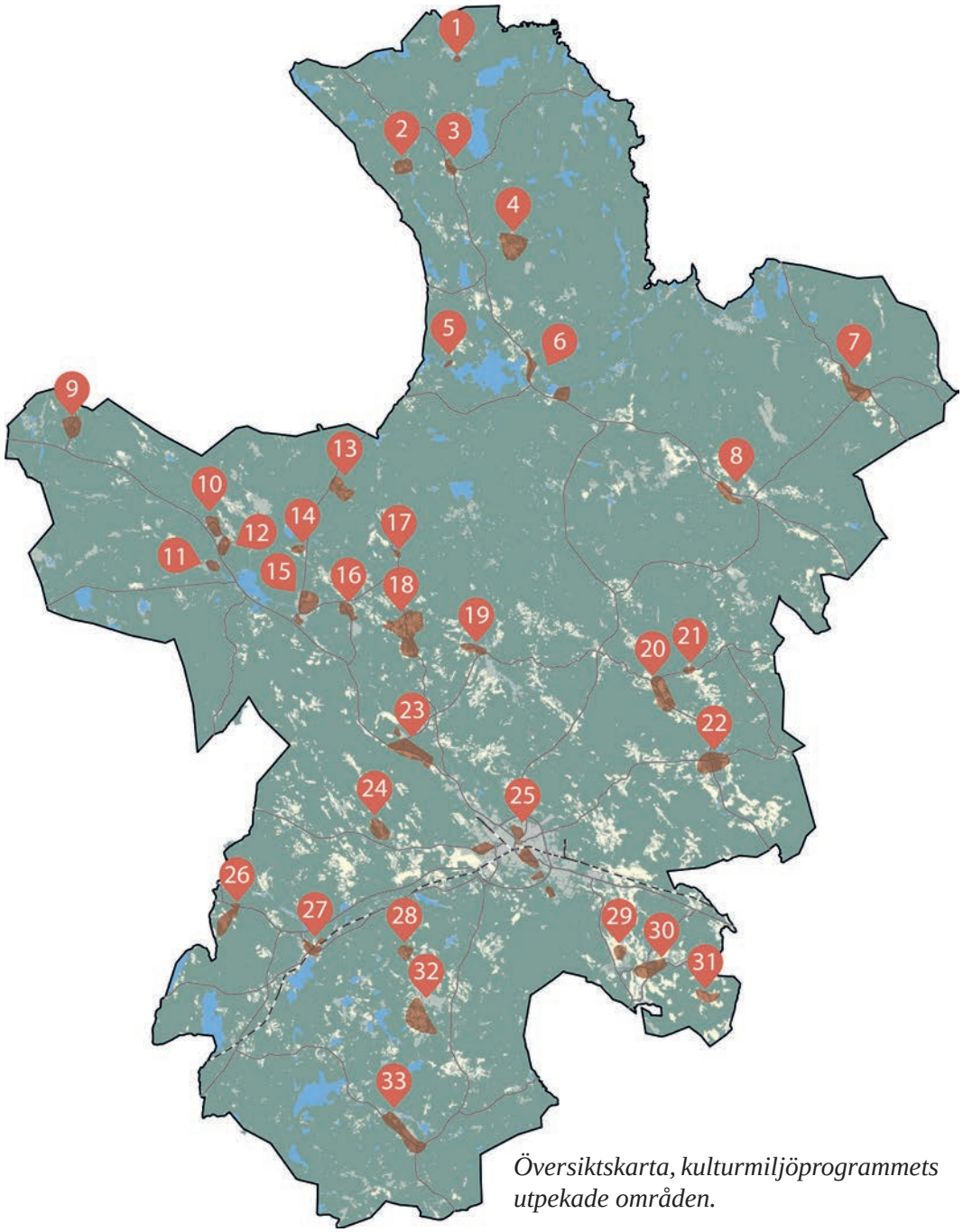
NYBRO
KOMMUN

KALMAR LÄNS MUSEUM

Kulturmiljöprogrammet omfattar 33 områden på olika platser i kommunen.

Arbetet möjliggjordes tack vare ekonomiskt stöd från Länsstyrelsen. Kalmar läns museum anlitades för inventering och beskrivning av Kulturmiljöprogrammets områden. Layout och sammanställning har gjorts av Nybro kommun.

1. Skoga
2. Lindshult
3. Kråksmåla
4. Torshult, Torshultamåla
5. Uvafors
6. Alsterbro, Sandslätt
7. Rugstorp, Abbetorp
8. Bäckebo
9. Målerås
10. Gullaskruv bruksort
11. Barkeström
12. Hälleberga
13. Applaryd
14. Gullaskruv säteri
15. Orrefors
16. Flygsfors
17. Gadderås
18. Skedebäckshult
19. Flerohopp
20. Gunnabo
21. Duvetorp
22. Kristvallabrunn
23. Brånahult
24. Holmen, Göttorp
25. Nybro stad
26. Kopparfly
27. Örsjö
28. Ebbehult
29. Gårdsryd
30. S:t Sigfrid
31. Brändebo
32. Agebo
33. Alsjöholm

Översiktskarta, kulturmiljöprogrammets utpekade områden.

Läsanvisning

HUVUDOMRÅDE

Här lär du först känna kulturmiljön. Huvudområdet är ett större område som ger en övergripande kunskap om kulturmiljöns landskapliga förutsättningar och bredare historiska utveckling.

KÄRNOMRÅDE

Här får du en djupare beskrivning av områdets värden. Kärnområdet har särskilt höga kulturhistoriska värden, med koncentrationer av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, fornlämningar och/eller landskapsobjekt.

HISTORIK

Här hittar du berättelser om människor och andra viktiga företeelser som präglat kulturmiljön. En förklaring till varför de höga kulturhistoriska värdena finns på platsen.

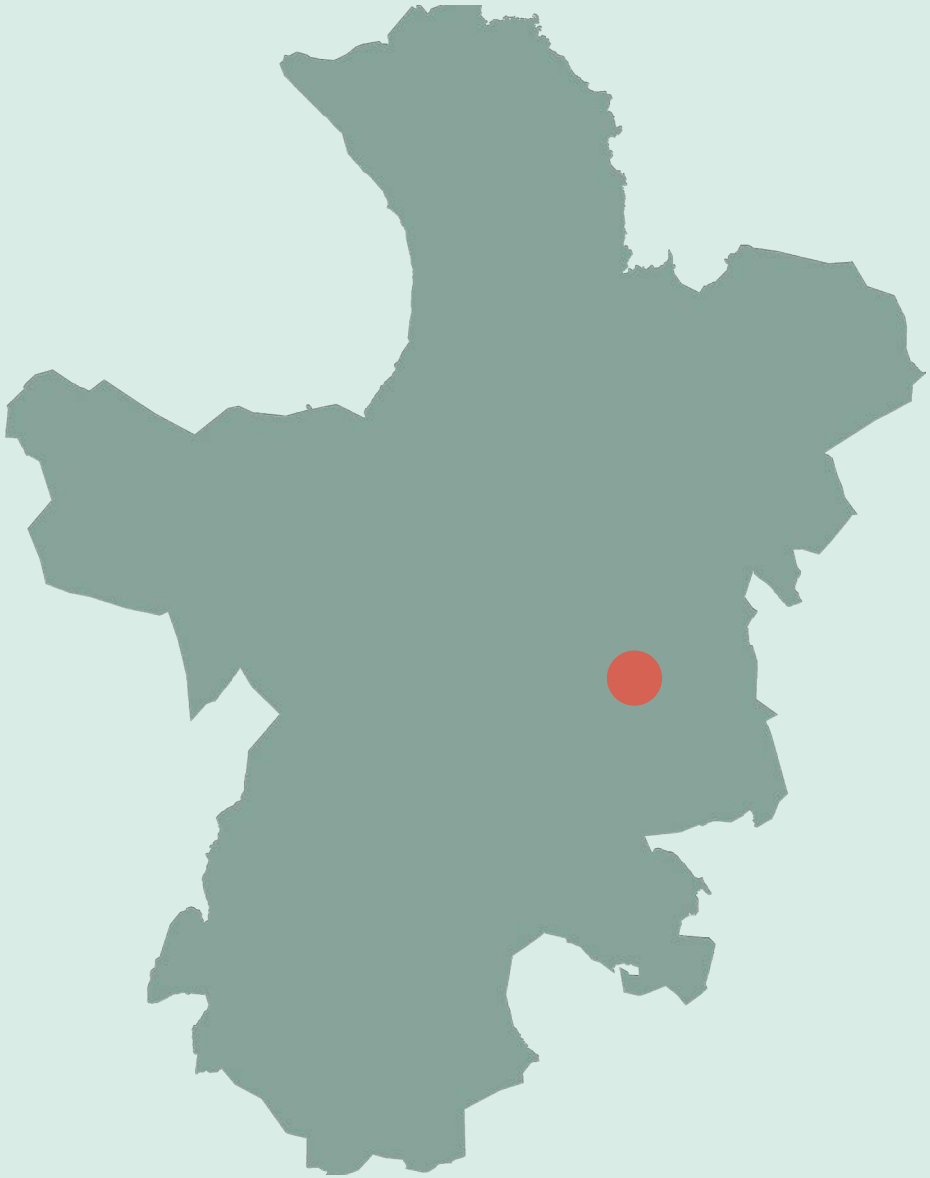
I FRAMTIDEN

Här ges förslag på förhållningssätt inför framtiden för hur kulturmiljön kan bevaras och utvecklas.

I texten finns siffror inom parentes (1), de hjälper dig att hitta rätt i kartorna för huvud- och kärnområdet.

Bilder är tagna av Kalmar läns museum där inget annat anges.
Text: Susann Johannisson, Kalmar läns museum
Arkeologi: Helena Victor, Kalmar läns museum
Layout: Nybro kommun
Senaste revidering: 2024-12-12

Kulturmiljöerna i Nybro kommun är levande miljöer under ständig förändring. Därför finns det risk att utskriven eller tryckt kopia av kulturmiljöprogrammet inte är den senast uppdaterade versionen. På nybro.se finns den senaste versionen digitalt.

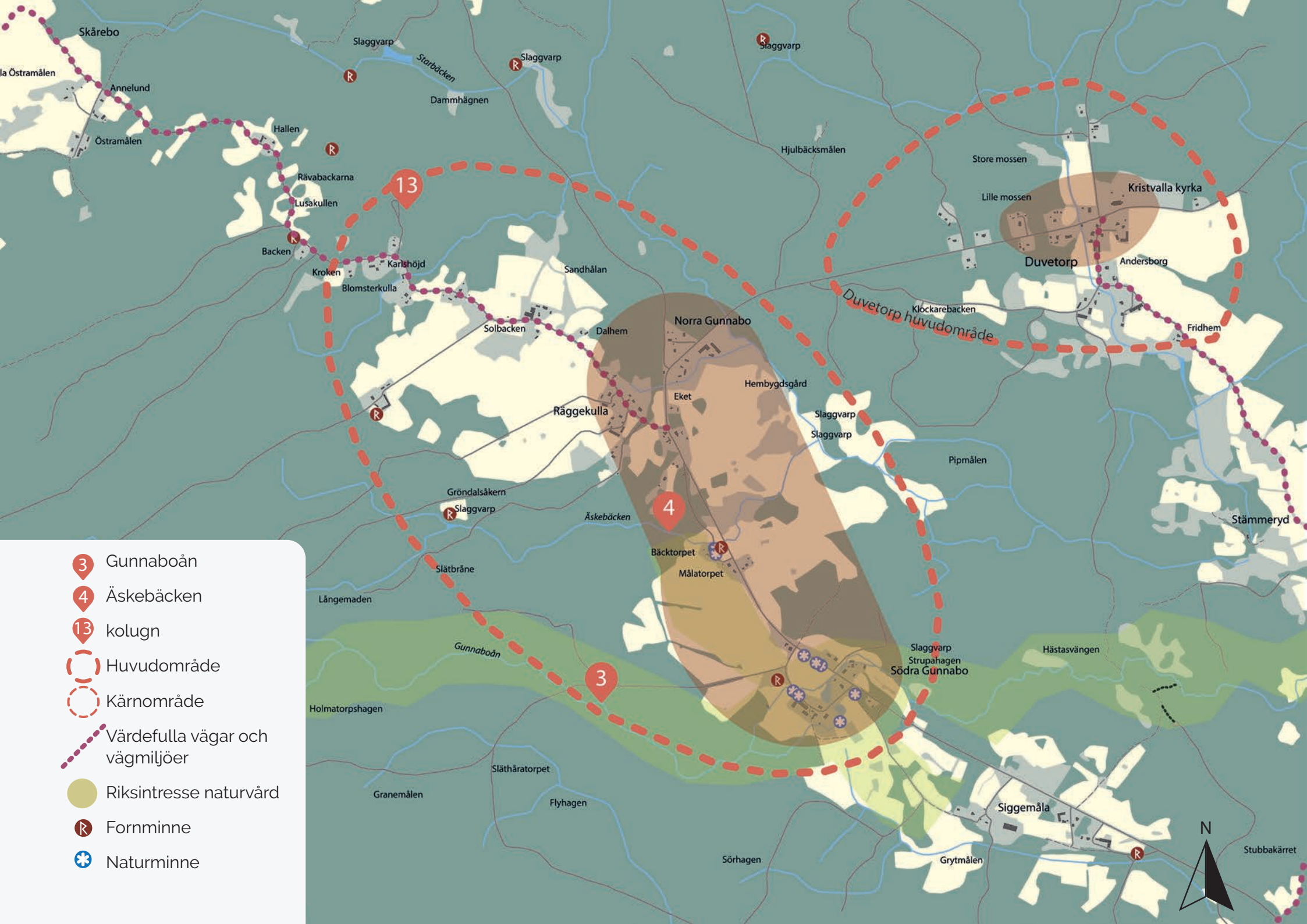

Södra Gunnabo kvarnmiljö ligger vid Gunnaboån, norr om Kristvallabrunn, inom Ljungbyåns vattensystem. Södra Gunnabo är utpekat i länsstyrelsens projekt Inventering och värdering av kulturmiljöer vid vattendrag (INVÄVA) som mycket värdefull kulturmiljö, 2015. Södra Gunnabo har också områdesbestämmelser och är utpekad som kulturhistoriskt särskilt värdefull miljö enligt PBL. Gamla prästgårdsmiljön i Norra Gunnabo är utpekad som byggnadsminne enligt Kulturmiljölagen, 2019. Gunnabo ingår i områden som av länsstyrelsen (1997) är utpekades som högsta naturvärde, klass I, och mycket högt naturvärde (nummer 62 och 59 i Nybro kommun).

Huvudområde

Huvudområdet är ett större område som ger en övergripande kunskap om kulturmiljöns landskapliga förutsättningar och bredare historiska utveckling.

- 3 Gunnaboån
- 4 Äskebäcken
- 13 kolugn
- Huvudområde
- Kärnområde
- Värdefulla vägar och vägmiljöer
- Riksintresse naturvård
- Fornminne
- Naturminne

Beskrivning av huvudområdet

Genom området rinner Gunnaboån (3), som längre ner ansluter till Ljungbyån, Äskebäcken (4) samt flera andra biflöden i form av mindre bäckar, till exempel Fläskabäcken och Starbäcken. Både rinnande vatten och vattenspeglar är närvarande i områdets kulturmiljöer. Rinnande vatten och vattenkraft har använts till att driva kvarnar, kraftverk och sågverk.

Genom området, i nord-sydlig riktning, går en av kommunens flera grusåsar. Åsarna är isälvsavlagringar som i hög grad styrt många av de äldre vägarnas lägen. Vägmiljöerna är kulturhistoriskt intressanta, både vad gäller äldre sträckningar och olika element som hör till vägmiljöerna. Till exempel broar, varav en stenvalvsbro (6), vägmärken, en milsten, samt en äldre färdväg upp mot Flerohopp som historiskt hänger samman med järnbruksepoken på 1700-talet. Till denna vägmiljö hör Räggekulla gästgivargård. Vägen drog även till sig andra verksamheter, som till exempel det tidigare mejeriet och en verkstadsbyggnad från 1900-talet början i Södra Gunnabo. Verksamheterna fungerade även som mötesplatser.

Äldre vägsträckning.

Två stenbroar över Äskebäcken, varav en äldre med stenvalv.

Gästgivargården i Räggekulla var en mötesplats redan i början av 1700-talet.

Naturen präglas av småkuperad skogsbygd med blockrik och svårbrukad delvis sandig moränmark. Brukad jordbruksmark finns kring bebyggelsen. Kring gården i Södra Gunnabo har landskapet en prägel av herrgårdslandskap, med stora gamla ekar och parkområde. I övrigt finns exempel på ”småhusbebyggelse” och lämningar efter sådan. I ett par av dessa små bostadshus fanns dosmakerier, vilket var ett mycket specifikt fenomen för Kristvallatrakten. Även om många av småhusen idag byggts om och förändrats berättar den lilla skalan på husen och placeringen utmed vägarna eller på svårbrukad mark i skogen om deras ursprungliga tillkomst. Småhus i form av ”lägenhetsbebyggelse”, torp eller backstugor illustrerar bondesamhällets klasskillnad när det gäller boendeförhållandena.

I området finns ett antal ”småhus”.

DOSMAKERI
Kristvallabygden sticker ut när det gäller produktion av näverdosor för snusförvaring. I bygden tillverkades en stor mängd snusdosor främst under perioden från slutet av 1800-talet till 1930-talet, men även ända in på 1960-talet.

Dosorna var av näver och hade olika motiv tryckta eller pressade i ytan på locket och på sidorna. Dosornas form var oftast njurformade eller rektangulära. Insidan var klädd med näver eftersom det höll snuset fuktigt. I övrigt bestod dosorna av papp och trä. Varje dosmakare hade sina egna mönsterverktyg, som bland annat bestod av präglingsvalsar. Flera dosor och redskap finns bevarade i Kalmar läns museums samlingar och hos Madesjö-Örsjö-Kristvalla hembygdsförening.

Näverdosa. Foto: Pierre Rosberg, Kalmar läns museum.

Den gamla prästgårdsmiljön i Norra Gunnabo är en av de mer intressanta platserna i området. Den har hört till Kristvalla kyrka, men ligger geografiskt närmare området Gunnabo. De gamla vägarna, prästgården, en tidigare lanthandel (2) och post gör också Norra Gunnabo till en historisk mötesplats.

Flygbilden över gården i Södra Gunnabo visar dess herrgårdskaraktär, de många stora ekonomibyggnaderna med tegeltak samt närheten till vattnet, som här nyttjats till två spegeldammar för att försköna parken.

Fornlämningar

I området finns ett antal registrerade fornlämningar i form av slaggvarpar och blästbrukslämningar (lämningar efter järnframställning) som är medeltida eller äldre. Flera av de tidiga järnframställningsplatserna ligger vid små vattendrag. Vid Äskebäcken (4) finns ett område registrerat som fossil åkermark, det vill säga olika lämningar efter äldre åkerbruk. Lämningarna berättar om områdets långa historiska kontinuitet. Milstenen utmed gamla vägen mot Flerohopp är också en registrerad fornlämning.

I området finns även många andra lämningar, till exempel ett antal olika stenstrukturer vid vattendragen, ofta lämningar efter kvarnar, skvaltkvarnar, dammar, dammvallar, kanaler och husgrunder. Det finns minst ett tiotal sådana platser i området. Bara i Södra Gunnabo finns fyra vattenknutna platser, nedströms Gunnaboån, i Siggemåla, finns ytterligare fem och kring Räggekulla by fyra. Inne i Södra Gunnabo, i närheten av kvarnen, finns lämningar efter en grund som tillhört en vattendriven tröskloge. Även en bastant mur som haft till uppgift att reglera vattnet i åfåran finns kvar som minner om denna verksamhet. I södra delen av byn Räggekullas marker finns lämningarna efter en kvarnplats vid Gunnaboån. Tydligast syns idag resterna av ett par dammvallar.

I skogarna i området finns flera lämningar efter tjärdalar och kolmilor, som ger förståelse för gångna tiders villkor. Det finns också lämningar i form av varggrop, linbasta, smedja och rökhus, samt flera ytor som varit samfällda ägor, som grusgropar. En kulturhistoriskt intressant lämning med koppling till skogen är också en välbevarad gengaskolugn (13), från cirka 1940.

En milsten och en kolugn från 1940-talet är exempel på olika typer av kulturlämningar.

I trakten finns även ett stort antal lämningar efter ”småhus-bebyggelse”. Många av dessa har inventerats av Madesjö-Örsjö-Kristvalla hembygdsförening. Det var vanligt att småställen från perioden sent 1800-tal till cirka 1920-talet döptes till något eget namn, som Kristinatorpet, Lille-smedens, Kalle på kammaren, Brita-Stinas, Klockarbacken, Glada Lisas, Ekebylund, Anna vid grinden, Fregge i Sandhålan, Lövgrenastället, Bergkvista-stället, Segers stuga och Åsemålen. Andra namn finns kvar i kartmaterial, som Hallen, Backen, Kroken, Blomsterkulla, Karlshöjd, Solbacken, Dalhem, Sandhallen, Brytmålen, Pipmålen, Målatorpet och Bäcktorpet. Namnen har ofta koppling till naturfenomen eller personer.

SMÅHUSBEBYGGELSE

Alla små bostadshus som beboddes av fattiga under bondesamhället är inte torp i juridisk mening. Många var också backstugor, vilka kan se ut som en "torpstuga", men som ligger på ofri grund, utan egen mark. Backstugor kunde också, som namnet anger, vara halvt ingrävda i en backe, mer som jordkulor. En annan form är "lägenhetsbebyggelse" som är små hus på avstyckade tomter, vanliga från slutet av 1800-talet och en bit in på 1900-talet. I dagligt tal har alla dessa små hus kommit att kallas "torp", eller villor.

Kärnområde

Kärnområdet har särskilt höga kulturhistoriska värden, med koncentrationer av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, fornlämningar och/eller landskapsobjekt.

Kulturvärden inom kärnområdet

Kvarnmiljön i Södra Gunnabo belyser på ett pedagogiskt sätt småskaliga industrier kopplade till vattendrag som varit vanliga i länets inre delar under en lång period, fram till 1900-talets början. I området finns flera exempel på kulturhistoriska vägmiljöer, vägsträckningar, stenbroar och mötesplatser, där Räggekulla gästgiveri är ett.

Kristvalla gamla prästgård i Norra Gunnabo var under 300 år ett makt- och kunskapscentrum i såväl kyrkliga som världsliga frågor. Miljön visar hur ett gammalt prästboställe i den småländska skogsbygden tedde sig i början av 1900-talet. Gården illustrerar det gamla kyrkliga lönesystem som då under flera hundra år varit en förutsättning för kyrkan att upprätthålla sin position som central samhällsinstitution. Kristvalla gamla prästgård ger en god bild av sockenprästens och prästhushållets historiska ställning mellan folket och överheten. Till prästgårdsmiljön hör en unik skvaltkvarn. Prästgårdsmiljön har sammantaget mycket höga kulturhistoriska värden - och är skyddad som byggnadsminne enligt Kulturmiljölagen.

Bondens landskap

Skog

Vatten

Möten

Symbolerna hänvisar till den kulturmiljöprofil som togs fram för Nybro kommun 2019.
I Gunnabo finns exempel på kulturmiljöer ur kategorierna järn, skog, vatten, möten och bondens landskap och möten.

Duvetorp huvudområde
Klockarebacken
Norra Gunnabo
Solbacken
Dalhem
12
1
Hembygdsgård
Eket
7
8
Räggekulla
2
Slaggvarp
Slaggvarp
Pipmålen
Gröndalsåkern
Slaggvarp
Äskebäcken
6
Bäcktorpet
Målatorpet
Slätbråne
9
Slaggvarp
Strupahagen
Södra Gunnabo
Hästasvängen
5
10
11
N
Numrering av objekt
Huvudområde
Kärnområde
Värdefulla vägar och vägmiljöer
Riksintresse naturvård
Fornminne
Naturminne

1 prästgårdsmiljö

2 post och affär

5 Södra Gunnabo

6 stenvalvsbro

7 gammal färdväg

8 Räggekulla gästgivargård

9 kvarnmiljö

10 tidigare mejeri

11 gårdsmiljö

12 arrendatorsgård

Södra Gunnabo

Kvarnmiljön (9) ligger delvis grupperad kring en öppen gårdsplan, men samtidigt vid en damm och utmed ån. Här finns en samlad grupp av byggnader från olika tidsperioder. Gunnabo gamla kvarnbyggnad utgörs av en rödmålad byggnad i 2 ½ plan, med ett brutet tak. Kvarnutrustningen finns kvar. I vinkel mot kvarnen men på norra sidan av ån ligger sågen som tidigare drivits med vattenkraft från samma intag som kvarnen. Mellan kvarnen och sågen finns ett murat turbinhus i vilket vattnet rinner ner i direkt från dammen och där viss elkraft tidigare producerats. Något söder om kvarnen ligger boningshuset som är den gamla mjölnarbostaden. Kring gårdsplanen mellan kvarnen och bostadshuset finns även garage, smedja, vedbod med mera. Vid gårdsplanen och samtidigt i anslutning till landsvägen finns en tidigare verkstadsbyggnad, bensinmack och butikslokal. Majoriteten av husen är faluröd träbebyggelse[1].

Kvarnmiljön i södra Gunnabo.

1 Verkstaden var ursprungligen byggd i tidstypisk funkisstil, av murade, vitputsade väggar.

På andra sidan vägen mitt emot kvarnmiljön finns en gul byggnad från 1904 som varit undantagshus och senare gästvilla. Huset är ett pampigt gulmålat trähus av typen mangårdsbyggnad från tiden kring år 1900. I anslutning till det före detta undantagshuset, på södra sidan, finns ett mindre bostadshus med uthus. På tomten har tidigiare funnits ett mejeri (10). Mejeriet var placerat så att det kunde nyttja vattnet till att driva separator och till kylning. Vattnet ska ha gått under huset, så att man kunde öppna en lucka i golvet och ta upp vatten som användes för kylning och till disk. En liten damm och ett litet vattenfall vittnar om detta.

Bostadshus, undantagshus.

Vid kvarnen startades också andra verksamheter, till exempel en verkstad. Bilderna visar verkstadens ursprungliga utseende (nedan) samt i ombyggt skick.

Gården (11) söder om vägen har omsorgsfullt anlagd gårdsanläggning, utformad som en herrgård med fristående flygelbyggnader på båda sidor om huvudbyggnaden. Ekonomibyggnaderna ligger samlade kring en egen gårdsplan. Husen är byggda i traditionell stil, med faluröda trävägg i skiftesverk och tak av lertegel. Till miljön hör en park, där åns vatten letts in till ett par spegeldammar. Vatten har dragits in genom en grävd kanal, vilket leder en del av åns vatten i en båge runt gården och utgör ett karakteristiskt inslag i parkmiljön kring gården. Ett stenkast uppströms gården finns en delvis raserad verksdamm och en byggnad som tidigare var elkraftverk.

Gården har som helhet ett mycket högt kulturhistoriskt värde, eftersom alla hus är äldre än 1920-talet och välbevarade. Kulturlandskapet runt gården har drag av herrgårdslandskap, med åkrar och ängsmark med stora, gamla ekar. Hela miljön Södra Gunnabo (5) är tidigare uppmärksammat för sina kulturhistoriska värden. På 1920-talet dokumenterade Kalmar läns museum gården och 1991 valde Nybro kommun att skydda området med en så kallad områdesbestämmelse.

Gården i Södra Gunnabo.

Gården i Södra Gunnabo.

Kristvalla gamla prästgård, Norra Gunnabo

I prästgårdsmiljön (1) finns mangårdsbyggnad, två flygelbyggnader, avträde (utedass), vagnbod, uthus (före detta vedbod, brygghus, vagnsbod och kostall), kiosk, brunn samt skvaltkvarn. Den södra flygeln är en gammal ”tiondebod”. Byggnaderna har traditionell färgskala, med faluröda träbyggnader. Symmetrin i gårdsbilden och i de byggnader som omger gårdsplanen – mangårdsbyggnad, gästflygel och tiondebod – ger en ståndsmässig prägel. Bebyggelsen är utformad med snedställda flyglar som öppnar sig mot vägen som en öppen famn. Skvaltkvarnen är en av ytterst få bevarade i länet av denna typ. Det kulturhistoriska värdet är därför särskilt högt. Prästgården används sedan år 1959 som hembygdsgård.

TIONDEBOD

"Tionde" var en skatt som kyrkan krävde från traktens bönder. Tiondet motsvarade ursprungligen 1/10 av jordbrukets produkter från gården som lämnades till prästen i natura (till exempel ägg, säd, smör, fläsk eller ull) som utgjorde en del av prästens lön före införande av kontantlön. Ofta hade prästen ett rum, en Tiondebod, där varorna förvarades. Efter en reglering av prästlönerna enligt 1862 års förordning behövde tiondesäd inte längre inrymmas i prästgården. Tiondelador kunde också byggas. Från år 1877 togs skyldigheten att hålla tiondelada bort - om annan sädeslada för förvaring fanns. Efter år 1910 behövde inte tiondelada ingå bland de hus som skulle finnas på präst- eller löneboställen.

Huvudbyggnaden.

Den gamla skvaltkvarnen.

Den norra flygeln år 1925. Foto: Kalmar läns museum.

Byggnaderna i prästgårdsmiljön är genomgående ålderdomliga och av hög hantverksmässig kvalitet. Likt andra anrika prästgårdar har Kristvalla gamla prästgård haft en mycket stor betydelse i sin bygd. Människor ur alla sociala grupper har besökt gården och berörts av det som hänt där. Kristvalla gamla prästgård kan därmed bli utgångspunkt för berättelser om större samhällsförhållanden, men också om enskilda personer och livsöden, samt lokala händelser och omständigheter. Byggnadsbeståndet vid prästgården, som omfattar både vanliga bondgårdsutrymmen och sådana som hörde till prästämbetet, har påverkats av nationell lagstiftning, men bär främst en regional prägel. Miljön är både högtidlig och alldaglig.

Norr om landsvägen ligger arrendatorsgården (12) med blandad bebyggelse i ålder och stil. Den faluröda färgskalan håller samman byggnaderna. Ett par hundra meter norr om prästgårdsmiljön ska finnas lämningar efter ett badhus från tiden kring år 1900. En bit söder om gården har det varit post (2) i huset som kallas Eket. Söder om Eket låg en affär som kallades ”Vägvisaren”. De olika offentliga och semioffentliga funktionerna här har gjort Norra Gunnabo till en äldre typ av mötesplats.

Arrendatorsgården.

De olika offentliga och semioffentliga funktionerna här har gjort Norra Gunnabo till en äldre typ av mötesplats.

Vägkorsningen i Norra Gunnabo/Räggekulla. I alla tre fastigheter har det funnits lanthandel.

Räggekulla

Vägen (7) genom Räggekulla har en ålderdomlig karaktär. Den är smal, slingrande, kuperad och bitvis kantad av många hamlade träd och stenmurar. Vägen kallas också Skärvansbrovägen, och ska ha fått detta namn efter en bro som ligger på gränsen mellan Södra och Norra Möre härad. Detta är en gammal väg mellan Flerohopps järnbruk och kusten, med anor från åtminstone 1700-talets början. Längs med vägen har många människor färdats och det har i sin tur dragit till sig verksamheter, som det tidigare Räggekulla gästgiveri (8), samt poststation och speceri- och diversehandel (2) nere vid vägkorset mellan Norra Gunnabo och Räggekulla. Gästgiveribyggnaden (bostadshuset) från cirka 1890[2] har förändrats vid renovering på 1980-talet, men har kvar sin form och den traditionella faluröda färgskalan. Granngården har välbevarade ekonomibyggnader, varav en särskilt ålderdomlig och kulturhistoriskt intressant timrad bod.

Den slingrande vägen i Räggekulla.

2 Det förekommer motstridiga uppgifter. I bokverket Sveriges bebyggelse från 1959 står 1889 angivet, medan det i bokverket Gods och gårdar från 2013 står 1899.

Odlingslandskapet i Räggekulla.

Räggekulla är också en jordbruksby- och bygd, orienterad utmed vägen. Flera traditionella gårdsmiljöer och bevarade ekonomibyggnader i faluröd färgskala finns i byn, liksom småhusbebyggelse. Flera äldre mangårdsbyggnader finns kvar, från mitten av 1800-talet, vilket är typiskt då det hänger ihop med laga skifte, som genomfördes i byn på 1830-talet. Ett par äldre mangårdsbyggnader har brunnit eller rivits och ersatts med nya från 1950- och 60-talen. Flera av gårdarna har varit i samma släkts ägo i flera generationer, där gästgivargården har varit längst i samma familj, elva generationer. Flera av ekonomibyggnaderna har hög ålder, då de byggdes vid mitten eller slutet av 1800-talet. Några ladugårdar och ekonomibyggnader eller uthus har också ersatts eller försvunnit. Flera gårdar ligger kvar i läget för den gamla bykärnan. Några gårdar har också omplacerats och spritts ut utefter vägen i samband med skiftet.I området finns också småhusbebyggelse och torp.

Gårdar och gårdsmiljöer i Räggekulla.

Exempel på andra bostadshus, olika typer av småhusbebyggelse, som kan vara avstyckade villor, små gårdar eller torp i Räggekulla.

Historik

Här hittar du berättelser om människor och andra viktiga företeelser som präglat kulturmiljön.
En förklaring till varför de höga kulturhistoriska värdena finns på platsen.

Forntid och medeltid

I södra Gunnabo finns uppgifter om en upphittade stenyxa[3] från stenålder. Fyndet tyder på att människor vistats här, kanske också bott här periodvis. De har förmodligen följt vattenvägar som Gunneboån in i skogarna, kanske för att jaga, redan under stenåldern.

Blästbrukslämningar och slaggvarp tyder på att lågteknisk järnframställning från åtminstone tidig medeltid och kanske även järnålder har varit en viktig näring i området. Järnframställningen är en del av den storskaliga järnproduktion som ägde rum främst i den norra halvan av Nybro kommun under tidig medeltid och som förmodligen låg till grund för etablerandet av ny bebyggelse under denna tid.

Tidigare användes namnet Gunnabo på hela socknen, men vid mitten av 1600-talet bytte socknen namn till Kristvalla - efter drottning Kristina som hade skänkt mark. Området ingick under medeltiden och 1500-talet i Norra Möre härad. Orterna Gunnabo och Räggekulla (stavade Gunnabodum och Reggekulla) omnämns första gången i skrift 1539. De båda överfördes år 1657 från Dörby socken till Kristvalla, i samband med att Kristvalla socken bildades. Vid kommunreformen 1862 övergick socknens ansvar för de kyrkliga frågorna till Kristvalla församling och för de borgerliga frågorna till Kristvalla landskommun. Denna senare inkorporerades 1952 i Madesjö landskommun och uppgick senare 1969 i Nybro stad, som 1971 ombildades till Nybro kommun.

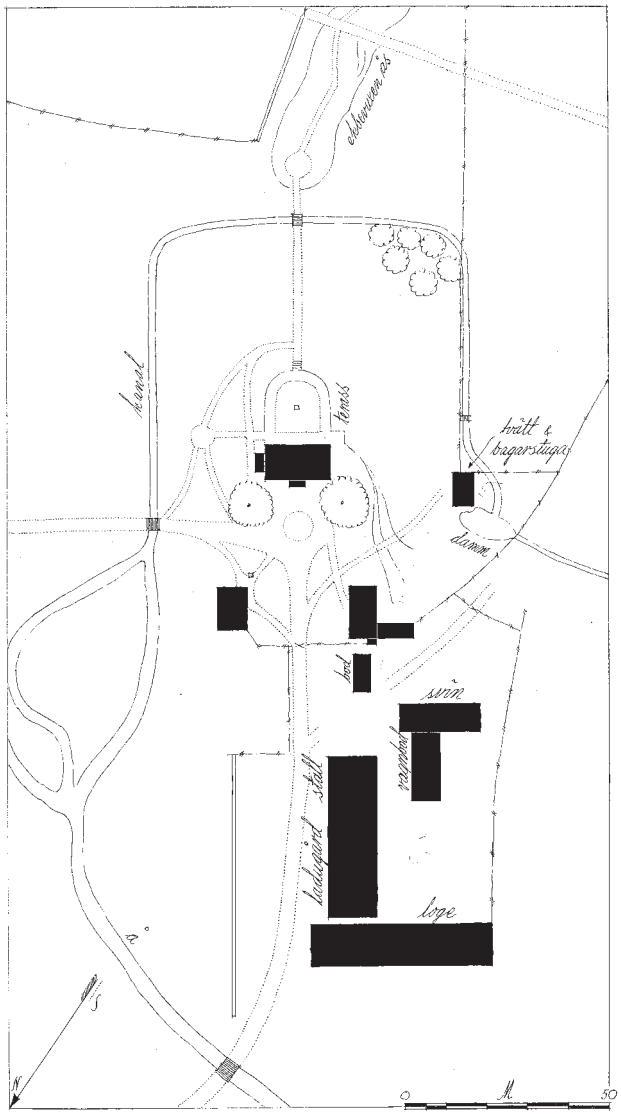
3 Typ av yxa är okänt. Lämningsnummer L1957:945/RAÄ Kristvalla 110:1

Södra Gunnabo

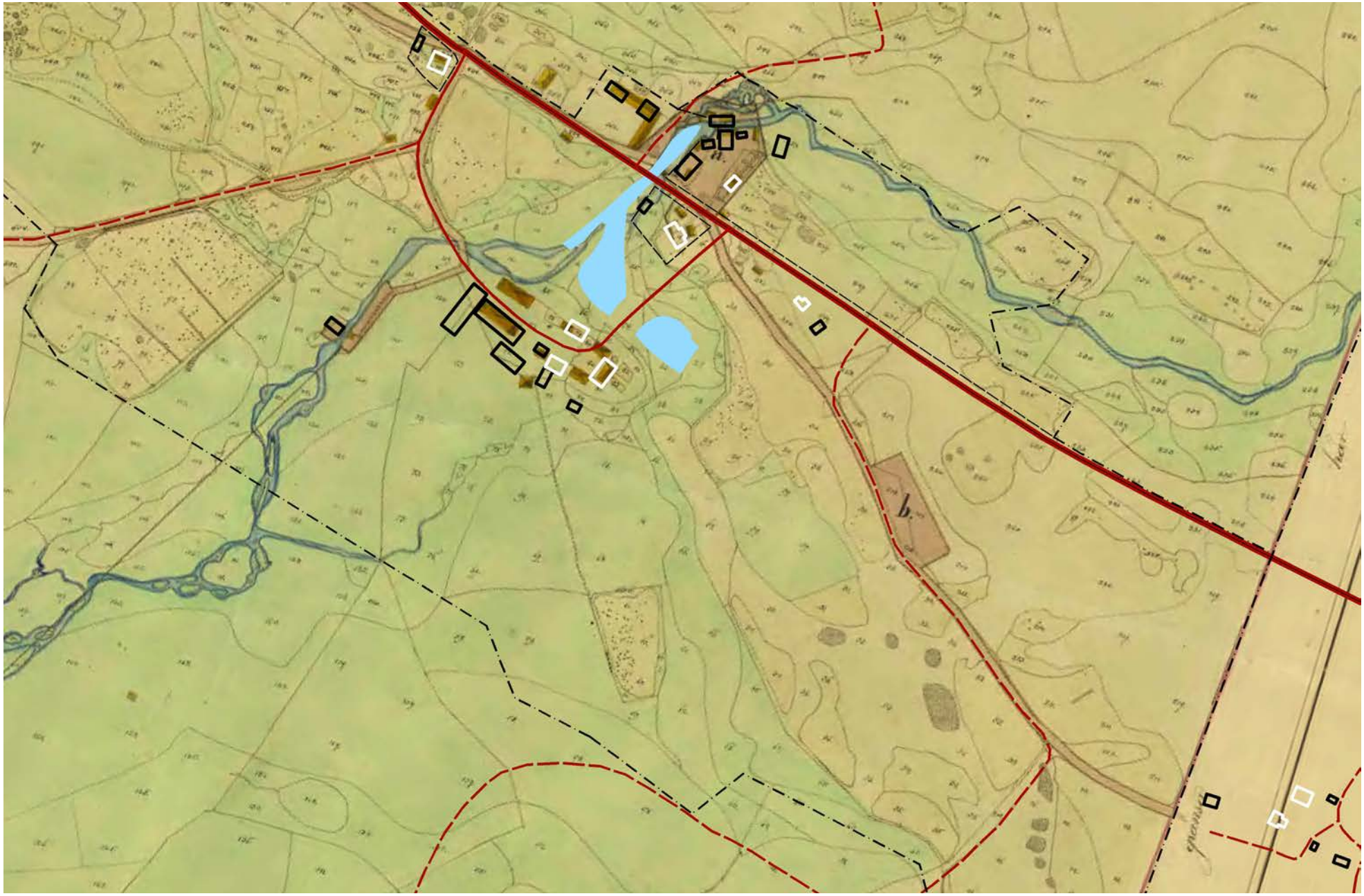
Historiken är hämtad ur texten till länsstyrelsens byggnadsminnes-beslut från 2019 och ur länsstyrelsens rapport från Inventering och värdering av kulturmiljöer vid vattendrag (INVÄVA) från 2015.

Det finns inga exakta uppgifter om när en damm och kvarn anlades första gången i Södra Gunnabo. I en skattläggning över sågkvarnar i Kalmar län 1795 nämns att en sågkvarn då fanns på frälsehemmanet Gunnabo nr 2. Kvarnen ska ha funnits redan 1698 och i alla tider nyttjats för husbehov. Den var belägen i en kvill av Ljungbyån, öster om gården, på södra sidan av vattnet och drevs med ett sågblad. Den damm som då fanns var uppförd tvärs över kvillen och var 52 alnar lång. Man var dock missnöjd med anläggningen eftersom terrängen här var alltför flack och flödet i ån inte tillräckligt kraftigt för att driva sågen mer än en kort tid på våren, då det även kunde vara möjligt att flotta hit timmer. Den nya gården, samma som idag, uppfördes söder om vägen cirka 1810. Flera av husen på gården ersattes med nya hus, främst under andra halvan av 1800-talet.

År 1851 genomfördes laga skifte i Gunnabo. På kartan finns två olika platser med vattenverksamheter i Södra Gunnabo, en norr om landsvägen och en ett lite stycke söder om vägen. Enligt uppgifter ska det under 1800-talet ha funnits både tullkvarn, såg och benstamp i Södra Gunnabo. Vid den damm som på skifteskartan finns längre uppströms låg troligen benstampen. Den gamla gården, som låg norr om landsvägen, revs i början av 1990-talet.

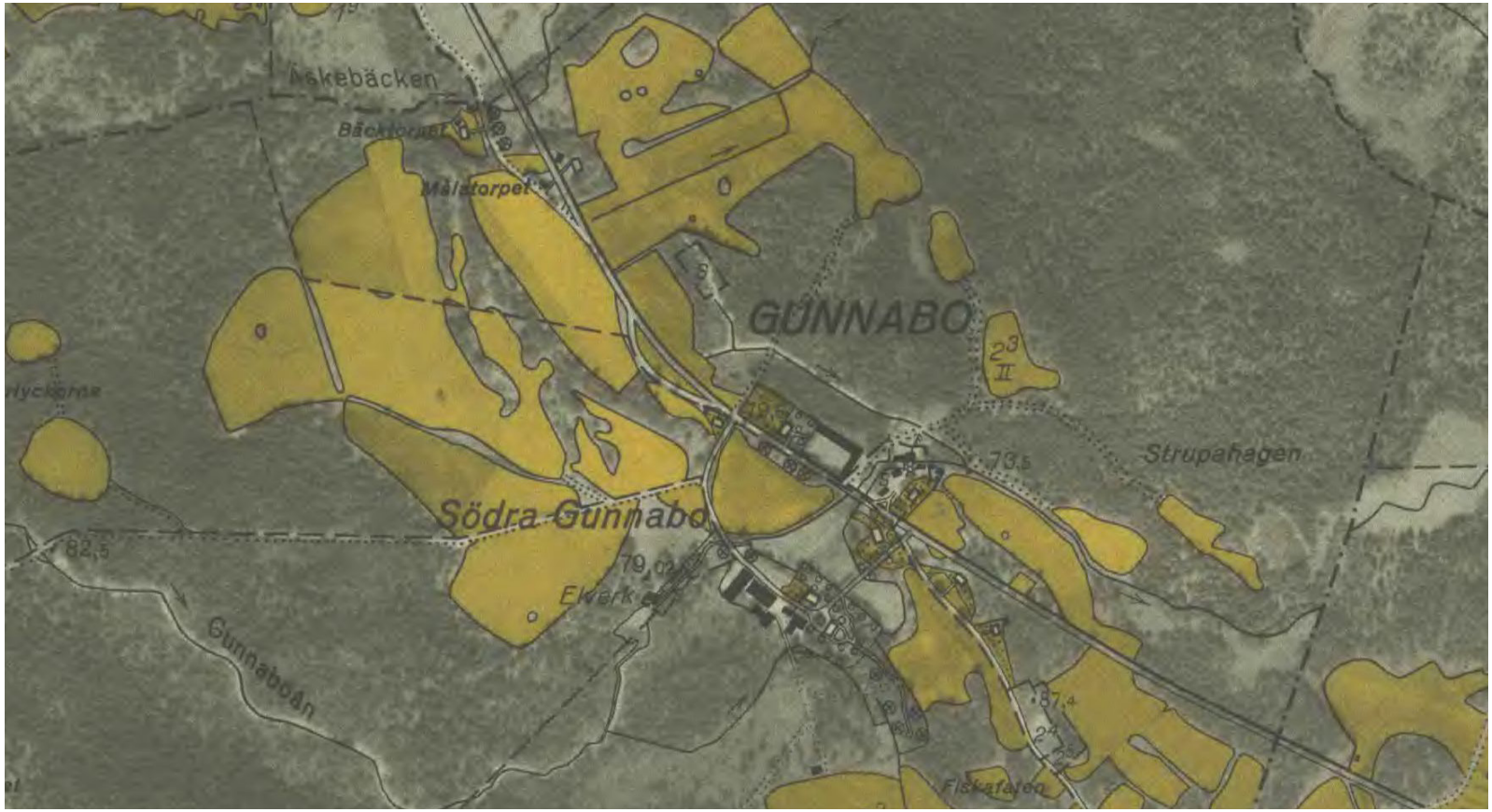

Manne Hofrén från länsmuseet i Kalmar gjorde en planritning över gården på 1920-talet.

Ett kartöverlägg, där dagens bostadshus (vita), ekonomibyggnader (svarta) och vägar (röda) lagts ovanpå skifteskartan från 1851, visar vilka hus som finns kvar idag som är äldre än 1851.

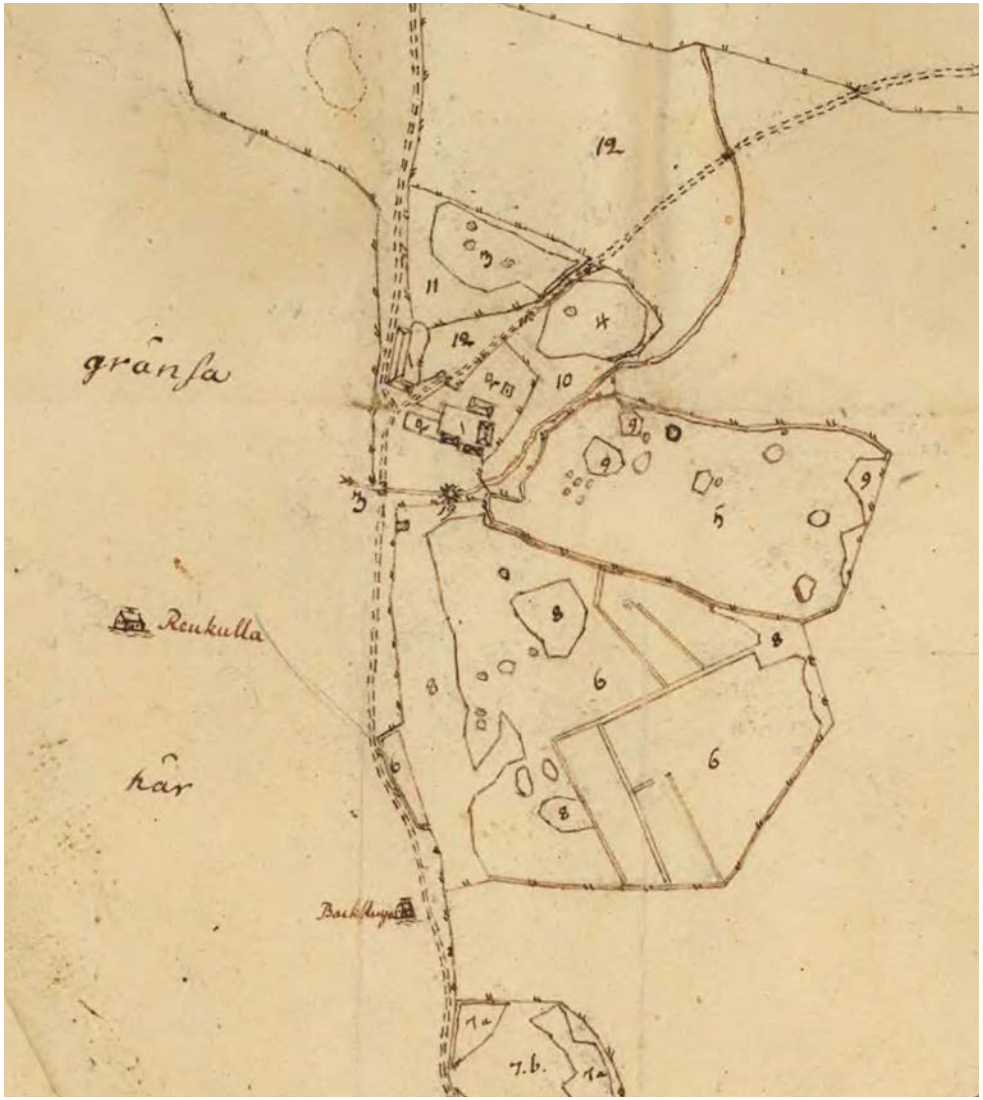
På Generalstabens karta från år 1870-talet finns kvarnverksamheter markerade på två platser i Södra Gunnabo. Enligt verket Svenska kvarnar som kom ut 1940 ska en kvarnbyggnad i två våningar ha blivit uppförd i Gunnabo vid början av 1800-talet. Den ska redan tidigt ha hört till Gunnebo gård. Under 1920-talet påbyggdes kvarnen till tre våningar. Från 1920-talet fanns även ett eget elkraftverk i Södra Gunnabo, söder om landsvägen. Kvarnen och elkraftverket var i drift fram till 1970-talet men sågen har fortsatt att användas även därefter med hjälp av eldrift. Platsen hade ett gynnsamt läge vid landsvägen. Därför blev den lite av en mötesplats, som drog till sig en del andra verksamheter, som mejeri, bensinmack av märket BP, verkstad och affär.

Ett urklipp ur kartan från 1941 visar de båda gårdarna som fanns, söder respektive norr om vägen. Båda har ekonomibyggnader. Södra gården har också park och elverk. Stora träd har markerats. Norr om vägen ligger också kvarnmiljön. En bit norr om Södra Gunnabo syns hur den gamla vägen går parallellt med den nyare. Vid Äskebäcken finns Bäcktorpet och en gammal stenvalvsbro.

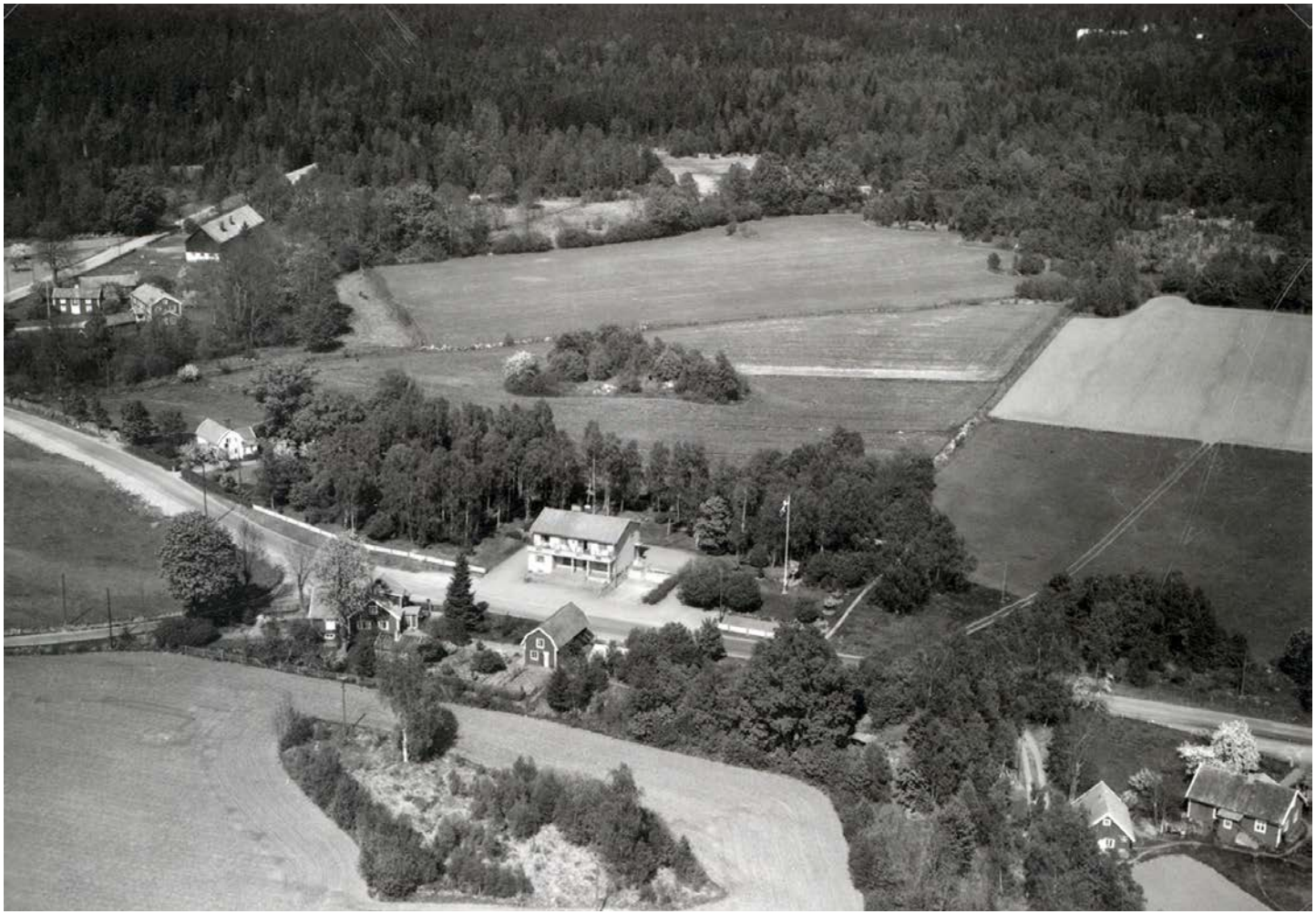
Kristvalla gamla prästgård, Norra Gunnabo

Boningshuset var under slutet av 1600-talet en envåningslänga, som byggdes på med en övervåning 1717. På 1700-talet tillkom norra flygelbyggnaden. Här bodde prästgårdsarrendatorn, senare prästadjunkten. I den södra flygeln har prästens tiondebod[4] varit inrymd. Här hölls också konfirmandundervisning. Den sista prästfamiljen som bodde i huset flyttade ut 1949. Då hade 19 prästfamiljer bott där. 1959 fick hembygdsföreningen köpa huset för att ta hand om det som hembygdsgård. Adjunktsflygeln började hyras ut för ”Bo på hembygdsgård”. I samband med föreningens 60-årsjubileum i juni 2019 förklarades hela anläggningen för byggnadsminne enligt kulturmiljölagen.

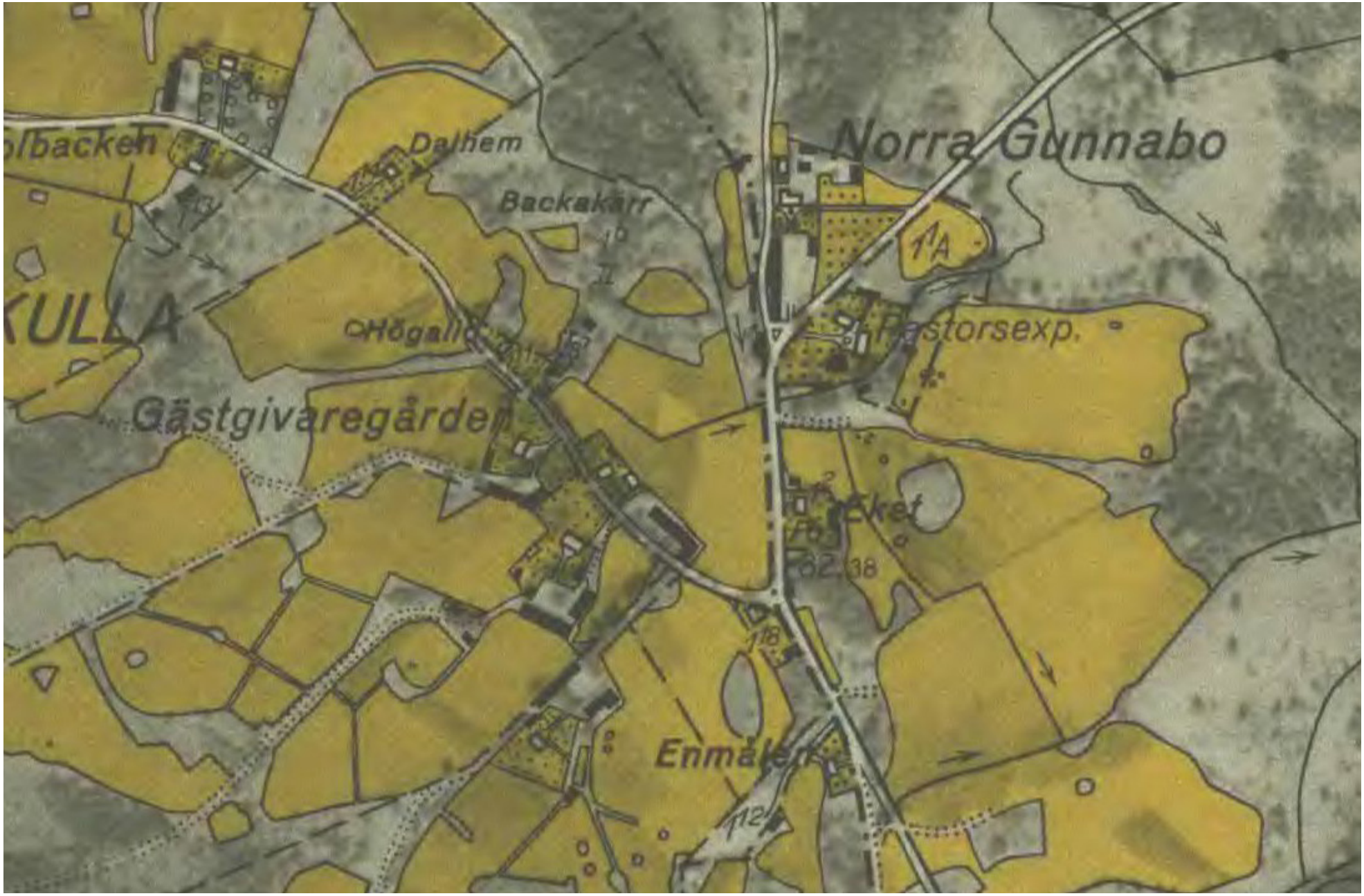
På en kara från 1802 visas prästgården och ett tydligt hjul som markerar kvarnen.

4 I tiondeboden förvarades ”tiondet”, som var den skatt som bönderna i socknen skulle betala till kyrkan och prästen. Skatten motsvarade en tiondel av det man producerade på gården, i olika produkter. Ur tiondet fick prästen sin lön, innan man övergick till kontanter.

Flygbild som visar vägkorsningen med affären i Norra Gunnabo.

Från det att Sverige kristnades under tidig medeltid fram till slutet av 1800-talet hade kyrkans organisation ett mycket stort inflytande över alla medborgares liv. Världen var ordnad och styrdes av Gud och av kyrkan. Den lokala prästen, kyrkoherden, var en nyckelperson för att ordningen skulle upprätthållas. Till prästens ämbete hörde en gård som han kunde bebo och bruka för sin försörjning. Sockenborna hade ett lagstadgat ansvar att uppföra vissa av prästens byggnader. De skulle även betala tionde,en skatt som till stor del betalades i natura, som lön till prästen. Detta pågick till slutet av 1800-talet, då flera reformer genomfördes som kom att påverka prästernas ställning och prästgårdarnas funktion. Samhället sekulariserades och kyrkan förlorade samhällsinflytande, samtidigt som prästernas mångahundraåriga lönesystem med självhushåll och naturalön år 1910 slutligt ändrades till en avlöning i pengar. Prästens relation till församlingsmedlemmarna blev därmed en annan och prästgårdarna förlorade något av sin lokala dignitet.

På kartan från 1941 har ordet pastorsexpedition skrivits ut. Söder om denna ligger affären och posten, markerad med bokstäverna Po, vid Eket. I Räggekulla har namnet gästgivargården markerats, trots att verksamheten där upphörde 1913.

Skogsbygden i det inre av folklandet/häradet Möre koloniserades under medeltiden. Befolkningen var länge knuten till kyrkorna vid kusten, men från slutet av medeltiden började kristna kapell att anläggas i inlandet. Gunnabo kapell i Dörby sockens skogsbygd uppfördes troligen i slutet av 1500-talet där Kristvalla kyrka, invigd 1795, står idag. Kyrkan ligger dock i inte i Gunnabo utan i Duvetorps by. År 1647 gav drottning Kristina kronohemmanet (Norra) Gunnabo till Dörby församling, för att det skulle brukas av kaplanen i Gunnabo kapell. Några få år senare, 1656, beslutades att kapellet skulle upphöjas till kyrka för en nyskapad församling och socken: Kristvalla. Gunnabo kaplansgård blev därmed Kristvalla prästgård. 1697 års karta över Norra Gunnabo visar prästgården med sin skvaltkvarn på samma plats som idag. Lokaliseringen av prästgården till Norra Gunnabo, drygt 1,5 kilometer väster om kyrkan, gav Kristvalla ett tudelat sockencentrum. I Duvetorp låg kyrkan, senare även skola och affär. I Norra Gunnabo och det närbelägna Räggekulla låg kyrkoherdebostaden med pastors-expedition, samt gästgiveri, affär och poststation. Från 1891 utarrenderades jordbruket vid Kristvalla prästgård. Arrendators-familjen bodde först i den norra flygeln, men år 1921 uppfördes en arrendatorsbostad intill prästens ladugård, på andra sidan vägen. Sedan en breddning av vägen förstört gårdens gamla källare byggdes en ny stenkällare år 1930, i hagmarken öster om gården.

Den gamla prästgården framstod under det tidiga 1900-talet som alltmer otidsenlig. År 1925 gjordes en kulturhistorisk dokumentation av gården, som ansågs vara av antikvariskt intresse. År 1949 uppfördes en ny kyrkoherdebostad i Duvetorp dit prästen med familj flyttade. Samma år lät prästgårdsarrendatorn riva ladugården från 1856 och ersätta den med en modern ladugård i ett nytt läge. År 1956 avstyckades prästgårdens mangårdstomt (Gunnabo 1:6) och såldes av kyrkan. Från denna tid stod den gamla prästgårdstomten obebodd, använd bland annat som upplag och magasin för en lokal byggfirma. Röster höjdes dock för att prästgården skulle räddas som kulturminne. Sedan Madesjö hembygdsförening bildats fick föreningen år 1959 möjlighet att köpa Kristvalla gamla prästgård, vilken sedan dess fungerat som hembygdsgård.

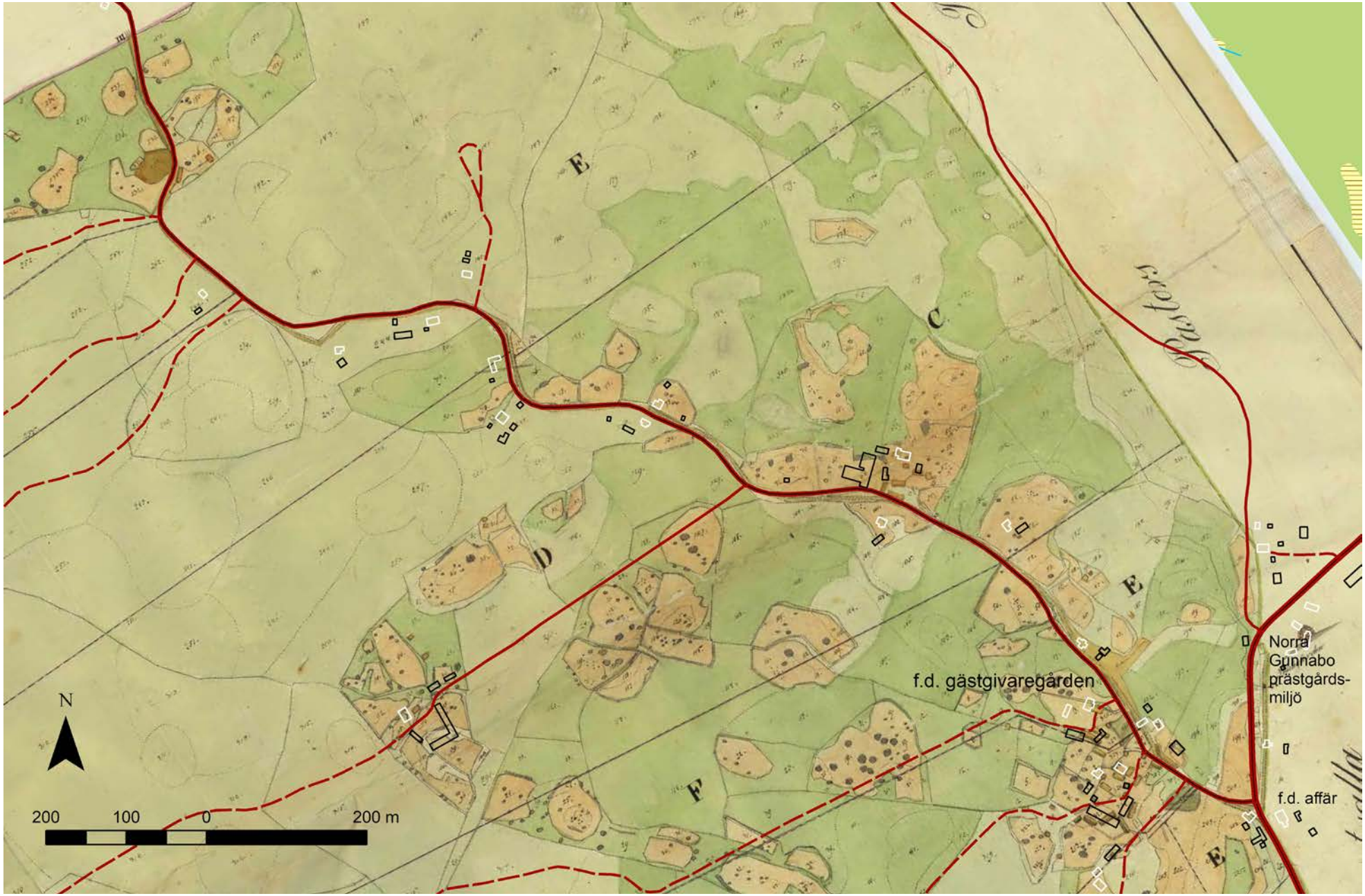
Den södra flygeln i prästgårdsmiljön, på 1920-talet.

Räggekulla

Redan under 1700-talet var den smala slingrande vägen förbi Räggekulla en av de viktiga vägarna som ledde mellan Flerhopp och ned mot kusten. Troligen fanns gästgiveriet i alla fall på 1720-talet. Järnbruket i Flerohopp startade 1725, så det är lätt att föreställa sig att gästgiveriet/skjutsstationen i Räggekulla ingick i det transportsystem med häst och vagn som då fanns. Denna väg användes då för transport av järn ner mot hamnen i Kalmar och av transport av kol och ved från bönderna i trakten. Gästgivarna som drev rörelsen var lantbrukare, som drev jordbruk såväl som gästgiveri och skjutsstation. Järnbruket i Flerohopp gick dåligt i slutet av 1800-talet och upphörde helt 1880. Att järnvägen drogs genom bygderna på 1870-talet bidrog också i hög grad till att de små vägarnas betydelse upphörde. Gästgiveriets verksamhet i Räggekulla lade ner 1913. Då hade det gått i arv i samma familj, från far till son, i nästan 200 år. Den smala vägen genom byn förlorade sin funktion som del i en längre transportled i samband med att järnvägen kom och när gästgivargården upphörde på 1910-talet. I stället fick vägkorsningen i byns södra del betydelse som mötesplats vid två affärer och post. På den ena affärstomten låg tidigare ett färgeri där det troligen färgades ullgarn eller tyger. Färgeriet brann upp 1873.

SKJUTSSATION
Skjutsstation var ett system som fanns över landet där de resande som kom ridande eller åkande kunde byta till utvilade hästar innan de fortsatte resan. Deras egna hästar kunde få vila sig och äta på skjutsstationen tills de kunde hämtas upp på återresan.

För att få ihop tillräcklig mängd riddjur ordnade man "skjutslag". Just i Räggekulla skjutslag ingick byarna Räggekulla, Duvetorp och Kolaretorp.

Räggekulla by 1831 med dagens vägar och hus ovanpå den gamla kartan. Man ser tydligt den gamla slingrande vägen i samma läge då som idag.

I bondbyn Räggekulla genomfördes laga skifte 1893. Före skiftet låg byn mer samlad i ungefär samma läge som gästgivargården. Räggekulla var så kallat båtsmansrote med hjälp av tre gårdar i Sporrsjö, två gårdar i Årtebäck och en tiondels hjälp av greve Posse på Stävlö. Tillsammans skulle de se till att ett båtsmanstorp fanns och var i det skick som myndigheterna krävde. På så sätt skapades Ekebylund, utmed vägen en kort bit söder om vägkorsningen.

FÖREMÅL SOM KAN BERÄTTA EN HISTORIA
På Kalmar läns museum finns en glasflaska, tre ekstolar och ett tennfat bevarade som tillhört gästgivaren Jon Jonsson i Räggekulla.

Glaskaraffen har en intressant historia. Den ska ha tillhört en av Karl XII:s livdrabanter, Caleb De Frumerie, senare överste för Kalmar regemente. Ursprungligen ska den ha ingått i ett set om fyra flaskor i ett skinnfodral. De fungerade som fältflaskor för diverse drycker och man tror att de bland annat var med översten under "Kalabaliken i Bender" i Turkiet 1713 där han var en aktiv deltagare.

En dotter till överste de Frimurie, Marianna, blev gift med Majoren Ehrenmark, som ägde majorsbostället Skårebo i Kristvalla församling. Deras dotter, Charlotta Regina (som levde mellan 1727 och 1820) ska ha förälskat sig i bondsonen Jon Jonsson i Räggekulla by. "Jag vill ha dig och gifta mig med dig" lär hon ha sagt. Det var genom "Fröken", som Charlotta Regina kallades, som fältflaskan i glas som tillhört hennes morfar, kom till den lilla bondgården i Räggekulla.

Tennfatet är troligen tyskt och har årtalet 1623 ingraverat. En senare tillkommen gravering är JJS, J Rägekula 1790, vilket tolkats som Jon Jonsson i Räggekulla. Stolarna var ursprungligen tolv till antalet och ska ha kommit från "frökens" moders föräldrahem. Till Skårebo ska de ha kommit när modern, Marianna gifte sig med överstelöjtnant Ehrenmark år 1720. Föremålen tillhör Madesjö-Örsjö-Kristvalla Hembygdsförening, men är deponerade på Kalmar läns museum sedan 2018. Glasflaskan skänktes 1930 av prosten A Lindblom. Fatet donerades av Sigrid Petersson, född 1913 i Räggekulla. Hon hade ärvt fatet efter sin mormor.

Gunnabo i framtiden

Här ges förslag på förhållningssätt inför framtiden för hur kulturmiljön ska bevaras och utvecklas.

Nybro kommun vill att kommunens kulturmiljöer ska bevaras och utvecklas så att kommande generationer kan ta del av dem. Under rubriken "bevara" anges vad vi är skyldiga att ta hänsyn till enligt lag. Under rubriken "utveckla" finns tips om hur viktiga kulturmiljöer kan utvecklas och förvaltas så att deras värden finns kvar för eftervärlden. Tipsen kan rikta sig till Länsstyrelsen, kommunen och/eller till dig som privatperson.

Läs mer tips om hur du kan vara med och utveckla kulturmiljöer under "Generella råd" i Kulturmiljöprogrammets inledningskapitel.

Bevara

I Gunnabo finns byggnader vars kulturvärden skyddas extra genom bestämmelser i plan. För mer information - kontakta Nybro kommun.

Räggekulla gästgivargård (8) ska betraktas som *särskilt värdefull* enligt Plan- och bygglagens 8 kap. 13 § och 14 §.

Eventuella ändringar i prästgårdsmiljön (1) i Norra Gunnabo kräver tillstånd från Länsstyrelsen eftersom hela anläggningen är skyddad som *byggnadsminne* enligt Kulturmiljölagen.

Utveckla

Byggnader som har haft med nyttjande av vattenkraft att göra bör fortsätta användas. Förändringar bör ta hänsyn till karaktären.

De vattenanknutna miljöerna bör regelbundet ses över, röjas och vårdas så att de kan upplevas och förstås. Även lämningar efter nyttjande av vattenkraft är viktiga delar av kulturmiljöerna.

Intressanta platser bör förses med informationsskyltar.

Referenser

Muntliga

Lars-Gunnar Hellström.

Läs mer/referenser

Kristvalla Gamla Prästgård – en kort historik, Sven Forsberg, artikel i Hembygdskrönika (Madesjö-Kristvalla-Örsjö hembygdsförening), 1999.

Gunnabo - Kulturmiljöenheten projekt INVÄVA (Inventering och värdering av vattendragens kulturmiljöer), Länsstyrelsen i Kalmar län, (Per Lindegård), 2015.

Gunnabo gård. Kristvalla socken. En kortfattad studie i dess historia. Breitholtz, Ernst G, 1990. (småtryck 18 s, Nybrosamlingen, Nybro bibliotek).

Byggnadsminnesbeslut, Länsstyrelsen Kalmar län, 2019-06-13.

Madesjö hembygdsförening (småtryck 11 s, Nybrosamlingen, Nybro bibliotek).

Kort beskrivning av Kristvalla socken, 1947 (småtryck 11 s, Nybrosamlingen, Nybro bibliotek).

Små vattenkraftverk i Kalmar län, länsstyrelsen, 1981.

Nils-Ingvar Andersson – en mjölnare i Gunnabo, Monica Carlsson, artikel i Hembygdskrönika (Madesjö-Kristvalla-Örsjö hembygdsförening), 2018.

En bok om Räggekulla by, Gustav Melker Adolfsson, 1972 (småtryck, 58 s, Nybrosamlingen, Nybro bibliotek).

Hänt och känt, del 1, pärm med artiklar ur Nybro kommuns historia (Nybrosamlingen, Nybro bibliotek).

Sveriges bebyggelse: statistisk-topografisk beskrivning över Sveriges städer och landsbygd. Landsbygden, del II, Kalmar län, Sigurd Erixon (red),1958.

Det medeltida Sverige; band 4:1 SMÅLAND: Möre: Norra och Södra Möre, Olle Ferm, Thor Rahmqvist, Riksantikvarieämbetet, 1987.

Gods och gårdar i Kalmar län, band II, Studieförbundet Vuxenskolan Kalmar län, 2013.

Gästgiverier och skjutsstationer - Kalmar län 1649–1933, Kaj Kjellström, 2012.

Ljungbyåns avrinningsområde. Kunskapsöversikt. Delrapport inom Kulturmiljö och vattenförvaltning. Vattenmyndigheten Södra Östersjön 2011.

Natur i Östra Småland, Markus Forslund (red), Länsstyrelsen i Kalmar, 1997.

Vägen som kulturarv - värdefulla vägar och vägmiljöer i Kalmar län, Christina Almqvist, Per Lindegård, Länsstyrelsen Kalmar län och Vägverket, 1999.

Kulturminnesvård i Nybro kommun, Nybro kommun 1988.

Svenska kvarnar, Jacob Winning (red), 1940.

Övriga referenser

Fornminneskartan: www.raa.se/fornsok
Historiska kartor: www.lantmateriet.se, historiska kartor